

CEL OBERT

Butlletí Trimestral

Núm. 20

Tardor

2
0
2
3

CEL
CENTRE
D'ESTUDIS
LOCALS DE
L'ELIANA
20 anys

EDITORIAL

El CEL plora la desraó dels humans

NOTICIES TARDORALS DEL CEL

Després de l'estiu vacacional i dispersador ve la tardor amable carregada de noves propostes encara que esta vegada els vents porten olor de pólvora, mort, desraó, destrucció climàtica i els mars arrosseguen quantitat de persones amb ulls de por que fugen de la fam i l'opressió... Sembla que la tardor no serà tan amable com s'anuncia.

Però el Centre d'Estudis Locals —CEL— continua amb la tasca per a la qual va nàixer fa més de 20 anys: *Promoure i coordinar qualsevol matèria que tinga com a marc de referència el poble de l'Eliana.*

Es així que, des de fa anys, la primera activitat del nou curs és **l'Acte per la Pau, no més guerres** que se celebra cada primer de novembre al Cementeri Municipal per fer record i homenatge als nostres desapareguts als fronts de batalla. L'acte comporta ofrena floral, lectura de poemes i música en directe.

Per a protegir el nostre escàs patrimoni, el CEL s'adhereix a l'*Institut d'Estudis Comarcals (IDECO)* que organitza l'exposició Patrimoni contra les cordes i ho aprofita per a defensar la Masia de Cassany i l'Ermita. L'exposició romandrà oberta des del 3 fins al 13 de novembre. A la inauguració estarà present Xelo Tomàs, presidenta de l'IDECO, i Vicent Rubio, cronista oficial de l'Eliana.

Avançada la tardor se celebrarà la **Setmana de les Lletres Valencianes** que enguany està dedicada als *"Escriptors Valencians en l'Exili"*. Hi haurà exposició temàtica, conferències i lectura pública el dia 20 del mateix mes.

Es faran visites guiades, es continuarà treballant amb la plataforma Cel Compartit, que aglutina a distins CELs per a tractar temes comarcals, es deixarà a punt per a imprimir el llibre sobre **Les Masies de l'Eliana i rodalies** i per Nadal es farà un sopar de germanor per a fer reconeixement a alguna persona aliena al CEL, però amiga i col·laboradora. Enguany podries ser tu.

COSES DEL NOSTRE POBLE

El Corresponsal

Santa Gil / Vicent Rubio Cronista oficial

En aquesta secció ens ocupem de fets i anècdotes que van ocórrer al nostre poble en èpoques passades. La que portem a col·lació en aquest número de Tardor és ben curiosa.

***"Es un comercio la Iglesia,
los curas los comerciantes;
cuando tocan la campana
acuden los ignorantes"***

Ens fem ressò d'una notícia apareguda en el periòdic valencià "EL PUEBLO" el dia 2 de setembre de 1.911. La nota ve signada pel CORRESPONSAL, sense saber més dades ni el nom d'aquest senyor; però deixa entreveure en la crònica el seu anticlericalisme i la seua enemistat amb el Marqués de Càceres al qual tatxa d'imbècil i ignorant.

És de suposar que el capellà va traure foc pels queixals, va manar prendre al xic i pel jutjat de la Pobla de Vallbona se li van imposar 25 pessetes de multa.

Continua la crònica celebrant la sort del pobre rapinyaire que poguera haver acabat en la presó; però la seua popularitat per "cantar com els àngels" i per la pressió del "populatxo" el van lliurar de donar amb els seus ossos en ella.

El CORRESPONSAL acaba el seu relat escrivint: "La brutalidad del curita ha despertado mucha indignación y no será raro que le produzca algún disgusto. Así lo espero".

Conta aquest senyor que l'Eliana estava celebrant les festes patronals al juliol, com sempre ha sigut, i el capellà, per a recaptar fons amb la finalitat de comprar unes andes noves per a la Verge del Carmen, va organitzar una solta de vaquetes. Les entrades per a accedir al carrer on es corrien les vaques portaven el segell de l'església parroquial i el mateix retor presidia el festeig.

Així finalitza la curiosa nota signada pel CORRESPONSAL, deixant constància de la seua poca inclinació a l'Església.

Pareix ser que, en ple festeig i des d'un cadafal protector, un xaval de Benaguasil, d'uns 12 anys i que gaudia fama de bon cantaor, va entonar la següent cobla:

I no ens estranyaria gens que ell mateix fora l'autor de la cobla... No ens estranyaria gens.

IN MEMORIAM

Manolo. Manolo Rico.

Parlar de Manolo és parlar d'empatia, de tendresa, d'afectuositat; tanta com li cabia en el seu cos gran. Te'l trobaves sempre amb el somriure ample, entranyable i pròxim.

Membre del CEL. Mestre de mestres. Defensor de la nostra llengua. Promogué la gestió per a la introducció de la primera línia en valencià a l'Elia-na, la qual arrancà el curs 1992-93 en el col·legi *Verge del Carme*, on el vaig conèixer i on vaig tindre el plaer de compartir-hi il·lusions i treball. Han passat molts anys i en passaran molts més, però la seua empremta sempre quedarà entre nosaltres.

Bon viatge, amic!

EL RACÓ DE LA FORMIGA

La Gàrgola del Palau del Marqués

Victor Iñurria

L'any 1998, durant la construcció del primer edifici amb l'alineació correcta, que en el carrer del Palau núm. 17/19 de L'Elia-na, vaig projectar i dirigir com a Arquitecte, vaig adonar-me que en l'edifici confrontant, la mitgera de l'antiga construcció del Palau finalitzava en un barandat, que protegia el que havia sigut el terrat del susdit edifici, i en la part baixa apareixien unes petites gàrgoles de ceràmica, formades per una "Carassa" i un "Tub" per tal, segons manera, d'evacuar les aigües de pluja.

Vaig dir als obrers que en arribar a aquella alçada, les desmuntaren amb molta cura per recuperar-les, però en arribar a una de les visites d'obra, vaig comprovar que ja no hi eren i ningú no sabia on podien estar, ni tan sols si les havien tractat amb finesa.

Em vaig molestar tant, que vaig eixir protestant per la manca d'interès per un dels poquíssimes

testimonis de la Historia de L'Elia-na, així que sols em vaig detindre en la muntanya d'enderrocs que hi havia a l'entrada, trobant-me la sorpresa de veure que una d'aquelles gàrgoles hi era, tot i que sense el tub, per haver-lo trencat.

La vaig agafar i me la vaig endur a ma casa.

Amb una llima de ferro, vaig anar, poc a poc, igualant

les vores, i després, vaig comprar una fulla de suro de certa grossària, dibuixant en ella el perfil extern de la peça, calant-la a continuació, podent així estacar-la dins el vuit.

Amb uns fils d'aram, la vaig subjectar per darrera a una làmina de tauler de xapa, de forma que envoltant-la d'un marc adient, vaig conformar un petit quadre, quedant aparentment bastant bé, donades les circumstàncies.

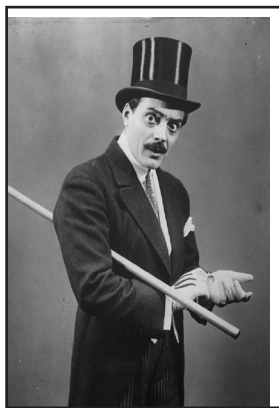
Foto-- Victor Iñurria- Gàrgola del Palau del Marqués- L'Elia-na 2014_04_08

Vaig parlar amb algunes "Autoritats", així com amb alguns amics locals, adonant-me, malauradament, que a ningú se'ls hi varen accelerar els polsos, ni feren cap ganyota d'interès, de forma que la vaig guardar al meu Estudi d'Arquitectura, fent-los saber que, tal vegada fóra l'últim detall del Palau del Marqués, però que en veure la seua total manca d'interès, i essent jo qui l'havia salvada, a mi em semblava molt adient conservar-la, i hui forma part de la decoració de ma casa.

L'Elia-na, com he dit en algunes ocasions, no té malauradament un gran Patrimoni Cultural recollit i posat a disposició de la cultura, local si més no, però al menys aquesta peça la vaig poder salvar, i en tant puga, serà una resta molt específica del Palau del Marqués, referent històric local.

Linder, l'humor de situació. *Pedra Unis*

La primera projecció pública dels germans Lumière –el 20 de desembre de 1895 a una sala de París– ja incloïa un curt d'humor entre els deu que componien el seu programa: *L'arroseur arrosé* (*El regador regat*), amb un xicot entremaliat que interromp amb el peu el flux d'aigua a la mànega del jardiner protagonista, que mira estranyat el filtre intentant esbrinar què està passant fins que el raig li esclata a la cara quan el rapinyaire alça el peu.

Aquest primer humor del cinema, que tindrà un gran recorregut en el mut nord-americà, es basa en experiències purament físiques: colps, trompades, persecucions... Un model de gag (una unitat d'acudit visual sense paraules) fonamentat al *slapstick* o successió d'accions de violència física que no tenen conseqüències de dolor o lesions i que es fan servir com a element còmic. Diuen que la comèdia és difícil, i tenen raó, però també té uns mecanismes molt senzills per provocar les rialles entre el públic, un dels quals, ja anunciat en aquell primitiu curt, és la burla de l'autoritat. Si un policia o una dama empolainada de l'alta societat rellisca amb una pell de plàtan i acaba amb el cul al fang, l'espectador riurà ben de gust. No obstant, si això li passa a una mare treballadora que arrossega amb dificultat la compra i els seus menuts, molt probablement ningú no riurà a la sala.

Aquest humor dels primers dies del cinema se segueix utilitzant, i funciona, als nostres dies, però tots sabem que hi ha un humor més elaborat que no es basa, ni exclusivament ni fonamentalment, en aquests colps, trompades i persecucions. El cineasta que introduí l'humor modern és el francès Max Linder. La seua gran novetat fou el que es coneix com a *humor de situació*, que consisteix a posar el personatge en posicions compromeses que resulten divertides per com són de ridícules: a *Max pedicure* (1914), el protagonista es troba

agenollat declarant el seu amor a una dama quan irromp el pare la xica. Aleshores Max fa veure que és un pedicur que està arreglant els peus de la dama, però en aquell moment el pare decideix fer-se la pedicura ell també.

Max Linder va ser el gran actor del cinema còmic mundial anterior a la Primera Guerra Mundial. El seu veritable nom era Gabriel Leuvielle i va començar amb escassa fortuna als escenaris teatrals. A partir de 1905 va orientar la seua carrera cap al cinema. A *Les debuts d'un patineur* (1906), de cinc minuts de durada, va aparèixer per primera vegada el personatge que interpretarà la resta de la seua carrera: un dandi vividor desproveït de malícia que es posa en tota mena de situacions apurades. La pel·lícula explicava el primer dia d'un patinador aficionat, amb la previsible successió de caigudes i situacions. L'humor primitiu no ha deixat mai d'existir, però ara el personatge es calçava els patins vestit amb frac i barret de copa, una situació que ja creava un to humorístic abans que començaren les trompades i que afegia un plus a la comicitat quan aquestes arribaven.

El seu període d'esplendor va correspondre als anys 1911/1914, en què es va convertir en l'actor més popular del cinema europeu. La Primera Guerra Mundial li va truncar la carrera, ja que hi va participar i patí algunes seqüeles físiques (gasos asfixiants utilitzats en la contesa). La

notícia falsa de la seua mort al front va generar episodis d'histèria col·lectiva, especialment entre les dones.

El 1916 va marxar a Hollywood contractat per l'Essanay, que acabava de perdre la seua gran figura, Charles Chaplin, on va protagonitzar diverses pel·lícules notables, però la competència del puixant cinema còmic nord-americà va resultar massa forta. Víctima de freqüents estats depressius, va acabar caient en el consum de drogues. El 31 d'octubre del 1925, Max Linder va fer un pacte suïcida amb la seua jove esposa i li va obrir les venes abans de fer-se-ho ell mateix.

Max Linder, a qui Chaplin citava expressament com el seu mestre, va ser condemnat a l'oblit per les generacions posteriors, fins que, el 1963, el documental *En compagnie de Max Linder*, realitzat per la seua filla, Maud Linder, i narrat pel famós director francès René Clair, va recuperar-ne la figura i va posar Max Linder entre els grans noms del cinema mut.

UN CEL DE DONES

FENT XARXA

Toñi Alcaide Méndez

Els boixets parlen!

Conxa Delgado i Amo

Toñi, com moltes altres dones de l'Eliana, va nàixer fora d'ací, a Conquista, un poble de la província de Còrdova. Sa mare la va dur a València quan tenia 18 anys i des d'eixe moment ha anat vivint a diferents indrets de la nostra geografia. Primer a Sagunt, després de casar-se, a Burjassot i finalment a l'Eliana, on viu des de fa trenta cinc anys. I com afirma rotundament, ella se sent elianera.

Va estar treballant uns anys fins que es va casar i després es va dedicar a cuidar i cultivar la família. Té tres fills. Deixar de treballar fora de casa va possibilitar, encara més, que es dedicara a una de les seues aficions, el seu deler, allò que realment la fa sentir-se viva: els boixets. I a l'Eliana va tindre l'oportunitat de poder fer realitat la pràctica d'aquesta labor, amb l'Associació de Mestresses de Casa Tyrius que li oferiren la possibilitat d'ensenyar a altres eixe tècnica de teixit tan antiga i tan bella i, al menys per a mi, tan difícil.

Toñi, que de xiqueta era ja molt espavilada, va començar a fer boixets als set anys al *Colegio de Huérfanos de la Guardia Civil*, a Valdemoros (Madrid), però quan va arribar a Sagunt no va trobar amb qui ajuntar-se per continuar fent boixets i ho va deixar aparcat fins que va aterrar a l'Eliana, on es va trobar que al Centre Sociocultural en feien classes i quan la dona que les donava es va jubilar, ella va assumir aquesta responsabilitat que ara desenvolupa al local de les *Mestresses de Casa Tyrius* on la podem trobar els dijous de vesprada, de 16:00 a 20:00. Són dotze o tretze dones que s'ajunten per aprendre i compartir aquest art. Ella es queixa un poc de que són totes dones grans i que la gent jove no s'hi apunta a gaudir i aprendre a fer boixets. Tot arribarà!

Ser boixetera, per a ella, és fer una cosa que l'apassiona, una labor que li serena la ment. «*Et dona vida, perquè estàs sempre concentrada en el que estàs fent, sempre pendent*». També destaca la mobilitat de les mans, que no paren; me les mostra i realment són unes mans molt

boniques. I, sobretot, perquè *el boixet et parla*. I, també té eixe so tan peculiar, eixa musicalitat que encisa i enganxa.

Hi ha moltes escoles i llocs que tenen molta importància i saviesa en aquesta tècnica que arriba a les nostres terres allà pels principis del segle XVIII, des d'Itàlia o des de Bèlgica,

depèn de qui ho conte. Així que Toñi em conta que a Itàlia, a Bèlgica, a França, a Galícia i a Almagro n'hi ha molta tradició. També en tenim al nostre territori: Sogorb, Oliva, Gandia, Benaguasil, Riba-roja, Betxí... I en aquests llocs es poden observar les diferents tècniques que s'utilitzen per a elaborar els preciosos teixits. Així ens parla del *punt de torxó, la verge, l'aranya...* aquests són els més normals, però després n'hi ha altres que són *enganxillats*, que els has de rematar amb un ganxet i són més complexos. Són tècniques que han anat evolucionant amb el temps. Quan ella va començar no existien ni els patrons

ni les ferramentes que hi ha en l'actualitat. A ella els que més li agraden són el *mig punt* (que s'utilitza en les puntes de les randes i en els ventalls), *les aranyes, l'ull de peix, la verge...*

A finals d'octubre acudirà a Almagro a una concentració de boixeteres. Aquest és un altre aspecte molt destacable que es produeix en aquest món: les trobades de dones boixeteres, a les que també acudeix algun home, perquè haver-ne, n'hi ha, encara que no ací, al poble. A l'Eliana també feren una trobada, amb gran èxit per cert, al mes de juny i la seua idea és continuar fent-ne més. Elles també acudeixen a aquelles concentracions on les criden i relata que són moments de convivència destacats.

Per finalitzar em conta que creu que és molt important mantindre aquesta tradició, per diversos motius. El primer, perquè és una tradició molt antiga. El segon, perquè té molt de mèrit per la gran bellesa del resultat obtingut, sabent l'esforç necessari per a aconseguir-ho. I tercer, perquè és una apassionada d'aquest treball tan fi. Tot açò ho fa sense tindre bona vista, la qual cosa em sembla increïble

I m'acomia de ella escoltant en la meua ment la musicalitat dels boixets i la seua veu recitant, volta-creu; volt-creu...! Quina meravella!

JA HA ARRIBAT LA TARDOR

JA HA ARRIBAT LA TARDOR,
ÉS EL TEMPS DE LES CASTANYES,
JA HA ARRIBAT LA TARDOR,
JA NO TINDREM MÉS CALOR!
MENJAREM MOLTES CASTANYES,
PICAREM PETIT PINYONS...

LA GRAMOLA

La Riproposta (Recordant Manolo Miralles)

Jaume Martínez i Bonafé

La Riproposta va ser un moviment musical d'origen italià i grec als anys 60 i 70 que intentà recuperar la música tradicional popular –a vegades maltractada, en altres llocs en decadència, arraconada als mitjans de comunicació– per reinterpretar-la amb nova estètica instrumental i una nova concepció de la funció social que podia desenvolupar aquesta nova proposta musical: lletres actualitzades amb compromís cultural i social, reivindicació de les llengües pròpies minoritzades i distanciament crític de les músiques de consum controlades per les multinacionals de l'edició.

Vaig escoltar *Nuova Compagnia di Canto Popolare* (NCCP), de Nàpols, a un concert de la *Trobada de Músics del Mediterrani*, a la ciutat de València, en l'època fel·lç anterior al roder cultural de Rita Barberá. M'impactaren d'aquest grup les potents tarantel·les impregnades de lletra contestatària.

A l'estat espanyol també vam tenir les nostres ripropostes: *Milladoiro*, recuperant l'arrel celta de la música popular a Galícia, *Oskorri* a Euskadi i al País Valencià els nostres estimats *Al Tall* (per cert, els tres grups junts van fer un concert memorable a l'estiu del 85 als Jardins del Real). Parlar d'*Al Tall* –parlar de l'admirable esforç artístic, cultural, professional i cívic dels senyors Vicent Torrent, Manolo Miralles i Miquel Gil– requeriria moltes gramoles. Deixem aquí patent que han estat un pioner referent de la cultura i la música tradicionals d'arrel mediterrània al País Valencià i que durant quasi 40 anys continuaren en actiu investigant i difonent, amb moltes dificultats però enorme dignitat, una música popular que diverteix, entreté i emociona alhora que t'ajuda a pensar. Recordem ara el primer disc que enregistraren al 1976: "*Cançó popular al País Valencià*".

https://youtube.com/playlist?list=OLAK5uy_n2NVZM5IAPRL1YxrqfR3RBpRIS6cO5og&si=m5qRBAf4dIANIhZa

Que vinga, que vinga, que vinga la llum...

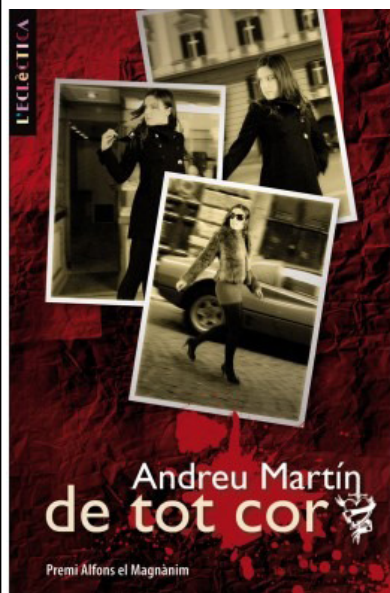
LA POLTRONA DE LLEGIR

DE TOT COR - Andreu Martí

Lorena Barrosa

Tiaguín Moltó havia estat el periodista més malvat de la premsa del cor. Fins i tot una vegada va ordinar un reportatge que destapava els tripijocs econòmics d'una colla de pocavergonyes formada per gent del Govern, de l'oposició i de l'Església...

i algú el va matar...

Andreu Martí mostra una sèrie de personatges desvergonyits, trets de la petita pantalla clarament identificables i ha tret en aquesta novel·la, Premi Alfons el Magnànim. Una història apassionant en què cada paraula, cada detall, és una peça imprescindible per a conduir-nos cap a un final vibrant i apoteòsic. No te la pots perdre.

MUSEU OBERT 1

"LA VEU DEL MUR"

100 ANYS DEL MOVIMIENT MURALISTA MEXICÀ

Reyer Belvis

La Veu del Mur. Avui parlem de com les parets des dels primers temps de la humanitat, ens parlen i de com ens ha servit per comunicar la relació de l'art amb la paret com si fos un llenç creatiu.

Si féiem un recorregut artisticoetnogràfic, ens hauríem de remuntar a les primeres manifestacions, a aquestes representacions de l'evolució de les societats humanes en temps del Paleolític, la pintura mural en coves i abrics on es manifestava aquest desig d'identitat, d'instrument

DIEGO RIVERA - *Tierra y Libertad*

magicoritual, com a idioma de sentiments i emocions, en definitiva l'art i la necessitat de representació.

RIVERA - *Desembarco de los españoles en Veracruz*

El mur sempre ens ha parlat des de les cultures ancestrals, remotes en el temps i poc conegudes, fins al panorama artístic més actual amb les representacions d'Art Urbà.

Però si acotem cap a un moviment artístic, cultural i de poder, haurèm d'analitzar el

fenomen del Muralisme Mexicà. Mai abans no s'havia donat un moviment, tant col·lectiu com individual, de tanta força, que reunira una sèrie de característiques que sintetitzaren una identificació que acabaria creuant fronteres i adquirint dimensions universals.

La pintura mural mexicana va sorgir a la dècada dels anys 20 del segle passat, després de la revolució mexicana, com a part d'un diàleg polític i educatiu.

Un art, compromès amb valors de l'Estat i per al poble, però també un art crític amb aquests mateixos valors, que va suposar alhora l'elevació de visibilitat de classes socials que sempre hi havien estat però que ara es reconeixien, com una nova iconografia, camperols i obrers es representen dins el compromís social dels muralistes. Aquests muralistes van ser intel·lectuals i persones molt formades

RIVERA - *El hombre controlador del Universo*

que van saber reservar un espai per a la recerca estètica, alhora que servien per fer visible el programa educatiu i gràfic del govern postrevolucionari mexicà.

DIEGO RIVERA

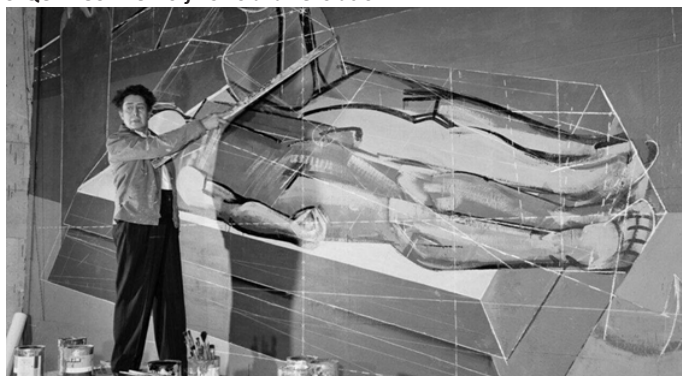
Un moviment muralista les obres del qual enriqueixen la cultura, imprimeixen l'orgull d'identitat i inculcaven valors i drets com l'educació, el progrés, la justícia i la pau.

A partir de la iniciativa del govern, i com a part d'aquest projecte cultural del rector de la Universitat i Secretari d'Educació Pública José

Vasconcelos, es començarien a omplir els murs d'Universitats, Escoles i Centre públics, per arribar al poble com a reivindicació d'un passat indígena, un compromís social que il·luminava una nova estètica de representació artística, on es narraven, es visibilitzaven les injustícies, desigualtats i conflictes profunds i on aquests orígens indígenes, les tradicions i els ideals de la Revolució Mexicana s'unien en una gran riquesa plural.

SEQUEIROS - *Del Porfirismo a la Revolución*

DAVID ALFARO SEQUEIROS

MUSEU OBERT 2

Per entendre la importància del muralisme mexicà, hauríem d'esmentar algunes claus, atès que és un moviment atípic fins aleshores a l'Amèrica Llatina del segle XX, on trenquen amb tota l'estètica occidental/europeïtzant i legitimen la seua pròpia estètica, a la recerca de la seua pròpia autenticitat.

OROZCO - La trinchera

CLEMENTE OROZCO

-Un moviment artístic compromès.

L'art esdevenia un instrument al servei dels ideals de la revolució i la reivindicació social en el marc de la lluita de classes.

-Reivindicació de la funció pública de l'art.

Les tendències de la modernitat artística que es dictaven des d'Europa deixaven de ser importants. Ara el pes dels ideals polítics revolucionaris iniciava una revolta artística que marcaria l'art dels anys 20 i 30 com a modernitat col·lectiva.

-Un estil propi a la recerca de la identitat nacional.

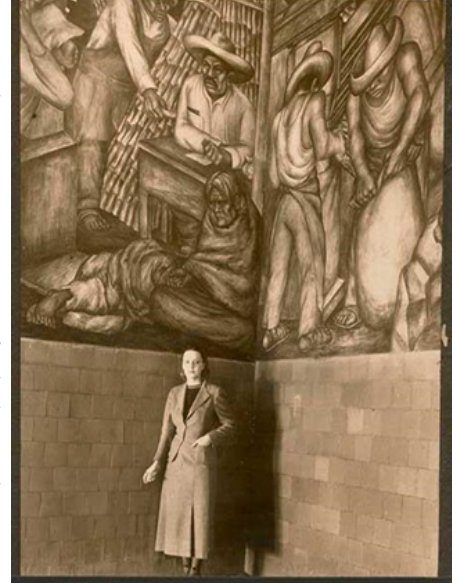
Es reprendria la reivindicació estètica i cultural indígena donant veu a una identitat llatinoamericana.

-Patrimoni públic.

Com que són obres realitzades sobre mur i en edificacions públiques, es converteix en un patrimoni públic, lliure i amb accés directe al poble.

Sens dubte el muralisme mexicà va ser capaç de crear una escena pròpia i valuosa que es va convertir en un important punt de referència tant per a la pintura mexicana com a internacional.

Noms d'artistes referents que havien treballat amb les avantguardes de principis del segle XX, com ara **Diego Rivera, José Clemente Orozco, David Alfaro Siqueiros**, els anomenats *Els tres grans*, tornaven al seu país per a entrar a ser part del nou projecte. Però no només ells,

amb aquest projecte va convertir molts altres pintors i pintores, mexicans i americans, d'altres latituds que acudirien a la seua crida: Jean Charlot, Roberto Montenegro o Marion Greenwood, que amb els seus murals enriquirien la història d'un poble i d'un gran moviment artístic.

En la mirada i el treball d'aquests artistes protagonistes es reflectia l'interès de reivindicar un art autènticament mexicà, que poguera arribar a les masses i que inspirara nous conceptes de valors i de compromís. D'aquesta manera es construïa una consciència d'identitat com a poble.

Per això, què millor que ser públic, per al poble i pel poble, plasmat en el millor suport, el mur, l'únic suport artísticament *democràtic* i realment públic?

Per això, què millor que ser públic, per al poble i pel po-

ble,

MARION GREENWOOD

PATRIMONI

ELS NÚMEROS CORONATS

Santo Gil / Vicent Rubio - Cronista oficial

Quan un grup menut de cases disseminades formen part d'un assentament, no necessiten numeració per a distingir-les. Es coneixen com la "casa del Tio Toni o ca Maruja" o qualsevol altre nom de qui l'habite. I era costum també penjar a la façana un taulellet amb la imatge d'un sant: Sant Antoni, Sant Joan, Sant Pere, per si de cas la casa canviava d'amo.

Les cases van creixent, formant carrers i constituint-se en "colònia", sempre depenent d'un assentament/poble més gran. Recordeu que, ací, a l'Eliana, els primers estiuiejants dels anys 1950/60, estaven agrupats en colònies: Colònia de Montesol, Colònia de Montealegre, Colònia del Carme... Ara es diuen urbanitzacions. Entrepins, com és més modern, ja va nàixer amb el nom d'urbanització.

Les colònies o assentaments sempre han proliferat al llarg de la història del món sobretot per assegurar terrenys conquerits per part d'una potència major (recordeu les colònies que en tenia Espanya per tot arreu del món o la tristament hui en boca de tothom: Gaza).

Però, per suposat, hi ha altres significats de "colònia" que pot ser d'oci o agrícola i que no en té res a veure amb la paraula dominació.

Com sabeu, els primers pobladors de l'Eliana varen ser els Carmelites al final del segle XV. Habitaven en una espècie de masia que albergava els treballadors del camp. Alguna casa solta, però no hi havia carrers. Amb la desamortització de Mendizábal de 1836 tot canvia. Segons notes tretes del llibre d'Angel Paniagua Mazorra, "Repercusiones demográficas de la política de colonización. Siglos XIX y principios del XX", en 1868 es modifica la Llei de Població Rural a Espanya que regula la sol·licitud de colònies que per motius demogràfics, agrícoles o

d'una altra índole necessiten constituir-se i assentar-se. En anys següents la Llei sofriria més modificacions.

Del mateix llibre copiem esta nota: ..."predominan

las colonias con un tamaño superior a los 100 habitantes, destacando entre las mismas las que tienen una dedicación no agraria, a excepción de la del Marqués de Casa Ramos, en el municipio de Puebla de Vallbona en Valencia, en el sitio denominado "Eliana" donde se construyen 53 casas paralelamente a la transformación en riego y la instalación de un sistema intensivo de cultivos.

I com ja ha quedat explicat en altres edicions del butlletí CEL OBERT (Estiu 2023- Coses del nostre poble), el marqués de Casa Ramos i de la Fidelidad, també Marqués de l'Eliana, amb nom de pila Don Adolfo de Yanguas-Velandia i Hernández, va ser l'impulsor del nucli

primitiu que hui és L' Eliana. El marqués compra la Masia de l'Eliana en 1847. Construeix el Palau de l'Eliana i en 1868, cinquanta-tres cases per als colons que treballaven les seues terres. No eren moltes les cases, però el nucli colonial ja tenia carrers i ara sí que era necessari identificar-les amb un nom i les cases amb un número.

És així que el Marqués mana fabricar uns taulellets amb distints números i d'amunt d'ells el seu símbol nobiliari: una corona. Damunt la porta de cada casa queda penjat el número que li toca.

En algunes cases/finques de l'Eliana escara es poden veure els peculiars números que en tenen ja més de 160 anys. Les fotos que apareixen baix, totes pertanyen a cases del carrer General Pastor. Cal recordar que el primer nom d'aquest carrer va ser el de Marqués de Casa Ramos. Curiós.

Considerem que estos taulellets numerats formen part del nostre patrimoni.

RUTES CULTURALS

LA SERRANIA *Text i fotos, Vicent Julià*

Els Serrans o la Serrania del Túria és una comarca abrupta i muntanyosa situada a l'interior de la província de València, la capital de la comarca és Chelva i està travessada pel riu Túria, que discorre serpentejant per gorges estretes i congostos en algunes zones del seu recorregut, trobant-se a la part mitjana l'embassament de Benagéber; la comarca compta amb una extensió de 1.292 km., confrontant amb els contraforts de la Serra Javalambre i la muntanya més alta del País Valencià el Pic Calderón (1838 m.s.n.m.). Amb un ampli valor paisatgístic, molt idoni per a la pràctica de l'excursionisme, esports d'aire lliure (marxes, escalada, espeleologia, canotatge, descens de canons, rutes ciclistes (mountain bike-rutes BTT) i àmplies activitats esportives i culturals.

CANÓ ALT TÚRIA

Amb zones d'extenses pinedes podem recol·lectar a la tardor diverses espècies de fongs i bolets, com els rovellons o rebollons, ceps del grup edulis, xampinyons silvestres, senderoles, peu blaus i altres espècies.

Compta amb importants poblacions, algunes de les quals conserven encara el nucli històric antic de l'època de les civilitzacions, àrab, jueva i morisca, i restes de la civilització romana (Aqüeducte de Peña Cortada) i fins i tot anteriors a l'època romana, declarades com a BIC o BRL, així com assentaments anteriors de l'edat del bronze, ibers (jaciments de *Castellar d'Arquela*, *Castillejo de la Muela*, *Sant Bertolín*, *Castillarejo d'Alcotes* i *La Talaia*) i del paleolític mitjà, com a *Chelva*, *Tuéjar*, *Alpuent*, *Aras de los Olmos*.

Compté per la seva ubicació i alçada, amb punts estratègics per a l'observació astrològica, conserva cels realment foscos com a *Alpuent*, *la Yesa* o l'Observatori i Planetari digital a *Aras de los Olmos*, declarats Reserves Starlight amb certificació d'aquesta Fundació.

Podem visitar els jaciments amb empremtes de dinosaure de *Corcolilla*, amb més d'un centenar d'empremtes tridàctils, i/o el de *Cañada París*, amb un rastre de dinosaure sauròpode així com visita el Museu Paleontològic d'Alpuente.

<https://alpuenteturistico.com/que-hacer/agenda/observacion-astro-nomica-ruta-dinosaurios-y-estrellas/>

<https://www.comunitatvalenciana.com/es/valencia/alpuente/experiencias/disfruta-con-los-dinosaurios-de-alpuente>

Coneixerem una rica gastronomia, amb cuina típica de la comarca com l'olla xurra, l'olla de penques, la papilla, les molles i el gaspatxo serrà, acompanyat amb embotits casolans; es cultiva la vinya, especialment la boval i elaboren vins des de l'antiguitat; actualment podem degustar vins D.O. *Alto Turia*, *del Villar del Arzobispo* i *Pedralba*, amb cellers propis en aquests pobles.

Més informació:Comunitat Valenciana-Turisme-<https://www.comunitatvalenciana.com/es/valencia/gestaltgar/zonas-de-interior/los-serranos>

Diputació València: <https://turisme.dival.es/destino/la-serrania/>

ALPUENTE

ESPAI BIBLIOTECA

BPM

La tardor ve plena d'activitats per a tota la família, així que la dita "La tardor porta tristor" no té cabuda a la biblioteca, ans al contrari i com a mostra...

DIA DE LES ESCRITORES

El tret d'eixida ha sigut la celebració del Dia de les Escriutores amb una lectura pública d'una selecció de textos d'escriutores com Manuela Balles-ter, Regina Rodríguez i Remedios Varo, entre d'altres. L'acte presentat per l'escriptora elianera Amparo Tórtola comptà amb la col.laboració de la Unió Musical de l'Eliana on la saxofonista Raquel Piera Montaner amenitzà la jornada.

Tornarem a Espanta la por per donar a conèixer les tradicions valencianes al voltant del Dia de Tots Sants i de la por. Enguany de la mà de Miquel Puig, contes i cançons amb "Des del forat del pany".

Biblioteca Municipal de l'Eliana

El tercer any consecutiu ens han atorgat el premi Maria Moliner d'animació a la lectura amb el projecte "Un any provisionals però incansables!" amb una dotació econòmica de 2777,22€ per a compra de llibres, els quals ja teniu disponibles a la biblioteca.

Aquesta tardor vos esperen moltes novetats literàries!

EL CLAN DELS YA' AX CHE

Text, Vicen Córcoles. Il·lustracions, Joana Galdon

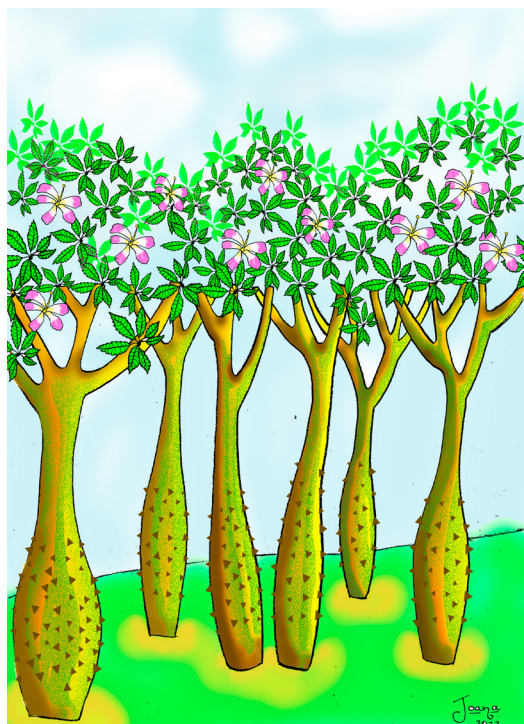
Allà pels anys 80 del segle passat, arribà al nostre poble una família oriünda d'un país molt llunyà. Més que una família, potser fora una tribu sencera i d'una... espècie diferent.

Vivien tranquils en el seu territori tropical, però com que anaven multiplicant-se i volien conèixer món, algú els va comentar que podrien viatjar i establir-se en altres llocs. Així va ser com arribaren ací i començaren a formar part del nostre entorn.

Portaven amb ells les llegendes del seu país d'origen, històries dels seus ancestres, cançons de primavera i contes de temps passats. Samohu, els deien alguns; toborochis, uns altres; ya'ax ché, quasi tots.

N'hi havia de grans i de menuts, de grossos i de prims. Tots ells amb formes arrodonides que imitaven ampolles de vidre. Però tots eren alts, molt alts, per poder arribar al cel, tal com contaven els seus llibres sagrats i amb els peus ben arrelats, per tocar el centre de la terra. Els seus braços s'adornaven amb fulles i en primavera amb flors, que, en aplegar l'estiu, es convertien en blancs capolls de blanca llana; una llana que esclatava com a boles de cotó.

En arribar al nostre poble, trobaren que tot era molt diferent d'allò que havien conegut. Es van sentir una mica recelosos i volgueren protegir-se dels nous veïns, pensant que algú els hauria de malcorar. Per això envoltaren els seus cossos de llargues i punxegudes agulles que els havien de defensar de qualsevol atac. La por no té raons.

Els trenta membres de la tribu formaven alguns clans que agrupaven diferents famílies amb pares, mares, avis, fills i nets. Tots ells anaven fent-se fermes en el solar i, amb el pas del temps, formaren part d'un paisatge singular.

A poc a poc, arrelaren al jardí i algú jardiner previngut va decidir tallar-los les punxes, que ací no calia defensar-se de ningú, no fora que amb la intenció de protegir-se provocaren algun incident innecessari.

—Però què m'estàs contant? De quina tribu m'estàs parlant?

Et parle d'aquells arbres que han clavat ben bé les seues arrels a terra i ja són part del nostre parc. I si vols saber de què estic parlant, busca'ls a prop del llac. Veuràs com de diferents i com d'iguals que són. Ben plantats, alts i fent colla.

Saluda'ls al passar. Ells t'entendran.

Magistra dixit:

Moltes vegades el soroll exterior, les intrigues, les impostures o els missatges llançats des del desconeixement, a més d'intentar promoure una deslegitimació institucional, amenacen de fer oblidar allò que és important: la nostra llengua.

Verònica Cantó (Presidenta de l'AVL)

La lluna
està a vora 385.000 km. i
es tarda 3 dies en arribar. I este, en
sis mesos no ha pogut pujar 3m?

LES NOSTRES PARAULES

Curruixes

Pasqu Martínez

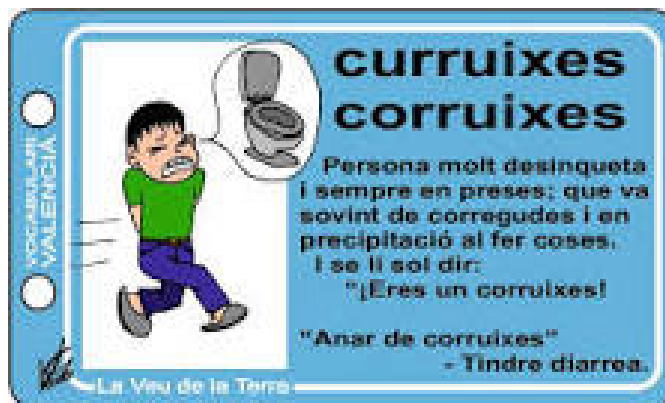

Segons el parlar dianer, curruixes és algú que no para d'anar amunt i avall, és curruixes o corruixes? vorem què diuen els diccionaris.

El Normatiu Valencià diu, -Corruixes-:

- 1- Corregudes o precipitació per fer una cosa
- 2- Pressa amb que s'espera o es desitja alguna cosa.

El DCVB diu -Corruixes o Curruixes- amb les mateixes accepcions i afegeix que etimològicament és un derivat de córrer, amb la terminació -uixes que és difícil d'explicar.

Joaquim Martí Mestre, al seu Diccionari històric del valencià col·loquial, proposa dues accepcions per a este substantiu. La primera significa -maldecap, preocupació- i derivaria del sentit medieval del verb -corruixar-se-, que significava -preocupar-se, indignar-se, anguniar-se, passar ànsia-, hui dia té més el sentit d'enutjar-se. La segona derivaria de la primera, afegint-li el sentit de moviment, reacció física o de presses que pot provocar ànsia, i que hauria pres per la similitud amb el mot córrer.

També tenim al nostre imaginari popular a la Bruixa Curruixa, una bruixa lletja i malcarada que s'utilitzava per a espantar els xiquets i xiquetes, en castellà seria la "Bruja Piruja".

Si voleu saber-ne més:

<https://www.avl.gva.es/lexicval/>

<https://dcbv.iec.cat/>

<http://sapsquevulldirte.blogspot.com/2011/09/la-paraula-de-la-setmana-corruixa.html>

<https://m.facebook.com/BorumballaValenciana/>

CEL OBERT Tardor 2023 - EDITA: Centre d'Estudis Locals de l'Eliana (CEL) - CIF: G-97 358 113

info@celdeliana.com - www.celdeliana.com - www.celdeliana.com/2023tardor - Tel. 678 57 80 17

CONSELL DE REDACCIÓ, Rafa Desco, Conxa Delgado, Pasqu Martínez, Robert Fuster, Janto Gil.

COL-LABOREN: Reyes Belvis, Jaume Martínez, Pedro Uris, Lorena Barroso, Vicent Julià, Biblioteca P. Municipal, Víctor Iñurria, Vicent Rubio, Vicen Córcoles, Joana Galdón

ASSESSORS LINGÜÍSTICS: Robert Fuster - Pasqu Martínez

Maqueta edició paper, Janto Gil - Maqueta edició digital, Robert Fuster - Coordina, Janto Gil

Si voleu participar, proposar o ser membres del CEL, només heu de posar-vos en contacte: info@celdeliana.com - tel: 678 57 80 17